

OSKAR URGART

ALEKSANDER
GRIBOJEDOV

RK

ILUKIRJANDUS JA KUNST
TALLINN

A-106840

OSKAR URGART

ALEKSANDER
GRIBOJEDOV

RK

ILUKIRJANDUS JA KUNST

TALLINN 1945

i 48284282

Ladumisele antud 2. I 1945. Trükkimisele antud 5. I 1945.

MB-00271. Trükiarv 3200 eksemplari. Trükipoognaid 0,5. Trükikoja tellimise nr. 10.

Trükikoda „Ühiselu“, Tallinn, Pikk tänav 40/42.

Käesoleva aasta 15. jaanuaril möödub 150 aastat kuulsa vene draamakirjaniku Aleksander Sergejevitš Gribojedovi sünnist.

Aleksander Gribojedovi küpsemis- ja kirjandusliku tegevuse aastad langevad sellesse ajajärku Venemaa ajaloos, millal tähtsamate sündmustena leidsid aset vene rahva Isamaasõda Napoleoni vallutusarmeede vastu ja dekabristide ülestõus. Mõlemad need sündmused on jätnud sügavaid jälgi ka Gribojedovi ellu.

Kui Napoleon pärast tervet rida kiireid võituseid Lääne-Euroopas algas 1812. aastal Venemaale tungides uut vallutusretke, siis ei toonud see talle enam juurde uut võidusära, vaid otse vastupidi — see tähendas talle languse algust. Hädaoht, millesse Venemaa sattus Napoleoni sõjakäiguga, kutsus vene rahvas esile suure patriotismilaine ja tugeva vastupanutahte. Kutuzovi juhtimisel purustati Venemaale tunginud armeed peaaegu täielikult ja paar aastat hiljem tehti Vene vägede osavõtul Napoleoni võimule lõpp ka Lääne-Euroopas.

Kõik see tõstis väga suurel määral Venemaa rahvusvahelist tähtsust ja avaldas tugevat mõju ka sisepoliitiliselt. Rahva iseteadvus kasvas kiiresti. Kultuurielu alal hakati senisest rohkem tähelepanu pöörama rahva omapärale ning õpiti seda hindama. Rööbiti sellega algas äge võitlus tarbetute võõrmõjude vastu, võitlus kõige näilikut „euroopaliku“ pinnalise ning orjaliku ümberistutamise vastu Vene oludesse. Kasvas üha tugevamaks veendumus, et on tarvis ja et on ka võimalik luua sügavalt omapärast, rahvuslikku ja rahvalikku vene kultuuri.

Kuid saavutatud võitudest ammutasid iseteadvust mitte ainult laiemad hulgad, vaid seda ammutasid sealtsamast ka valitsevad reaktsioonilised kihid. Ja Aleksander I valitsusaja lõpuosa ja Nikolai I valitsusaeg märgivad reaktsiooni pidevat süvenemist.

Aktiivsemad reaktsiooni vastu võitlevad, progressiivsed elemendid leidsid tol ajal teineteist peamiselt kahel teel: kas vabamüürlaste loozidesse või dekabristide ringidesse suundumise kaudu.

Viimased taotlesid pärisorjuse kaotamist ning isevalitsuse piiramist. Ja kui saabus sobiv aeg, ei kohkunud nad tagasi ka katset tegemast selleks, et oma ideaale ellu rakendada jõu abil. Aleksander I surma järel tekkinud segaduse troonipäriluse küsimuses kasutasid dekabristid detsembris 1825 ära relvastatud ülestõusuks.

Aga kuna dekabristid toetusid ainult üsna kitsastele kehvunud aadlike, nooremate ohvitseride ja vabameelsete haritlaste ringkondadele, sest nad ei osanud ega suutnud kaasa tõmmata rahva laiemaid kihte, siis pidi nende algatus paratamatult nurjuma. Ja nõnda see juhtuski. Dekabristide ülestõus lämmatati veriselt ja reaktsioon võimutses ainsatki järeleandmist tegemata veel terve nisti kolmkümmend aastat — kogu Nikolai I valitsusaja.

Aleksander Gribojedov kuulus oma päritolult sellesse sotsiaalsesse kihti, kust võrsus suurem osa tolle aja progressiivsest elemendist. Ta vanemad kuulusid küll põlisesse aadlisukku, mille kaugemad juured ulatusid tagasi Poolasse, kuid olid vaesunud ning võitlesid suurte raskustega, et oma positsiooni kuidagi säilitada. Aleksander Gribojedov ise aga pidi ajuti võitlema puudusega juba sõna otseses mõttes.

A. Gribojedovi ema, kes omas erakordset mõistust ja tugevat iseloomu, püüdis igati hoolt kanda mitte ainult vana aadliperekonna hiilguse säilitamise eest, vaid ta hoolitses sama visalt ka selle eest, et poeg saaks võimalikult parema hariduse. Pärast vastavat ettevalmistust kodus ja aadlikkude pansionis astus A. Gribojedov Moskva ülikooli, kus ta lõpetas kaks teaduskonda: filosoofia- ja õigusteaduskonna. Selle järel siirdus ta õpinguid jätkama matemaatika- ning loodusteaduskonda ja hakkas valmistuma doktorikraadi omandamise vastu. Ja ainult sõja puhkemine tõmbas kriipsu läbi viimaste ürituste lõpuleviimisest.

A. Gribojedov sai nii avara ja sealjuures nii sügava hariduse, et A. Puškin teda õigusega võis nimetada üheks targemaks inimeseks Venemaal. Gribojedov valdas juba oma küpsema tegevuse algul põhjalikult prantsuse, inglise, saksa ja itaalia keelt ning hiljem omandas ta veel ka hea oskuse pärsia ja arabia

keele alal. Silmapaistva hariduse oli ta omandanud ka muusika alal: ta mängis hästi klaverit ja osutas andekust komponeerimises.

1812. aastal astus Gribojedov vabatahtlikult sõjaväkke ja jäi sinna kuni 1815. a. lõpuni. Sellele ajale langevad ka tema esimeste kirjanduslike katsete trükis ilmumine, tutvumine teatriinimestega ja tõsisem lähenemine teatrile, mille vastu ta oli tundnud huvi juba üliõpilaspõlves.

Pärast sõjaväest lahkumist siirdus Gribojedov Peterburisse, kus ta 1817. a. astus teenistusse riigi välisasjade kolleegiumi. Ta võttis osa Peterburi noorte aristokraatide elust, tutvus terve rea kirjanikkudega, nende hulgas ka Puškiniga, ja jätkas tegutsemist näitekirjandusega, ilma et sel alal siiski saavutaks üle keskpärase ulatuvaid tulemusi. Ta kuulumine aristokraatia progressiivsemasse osasse väljendub sel ajal kahe salajase vabamüürlaste looži tegevusest osavõtu kaudu.

1818. aastal pidas Gribojedov palju kära tekitanud kahevõitluse ja osalt sellepärast, osalt suurenenud aineliste raskuste pärast astus ta Pärsiasse suunduva diplomaatliku saatkonna sekretäriks ning lahkus Peterburist. Teel pidas ta Tiflisis teise kahevõitluse, et pärast seda Pärsias mattuda kinnise saatkonna elu vaikusse.

Pärsias jätkas Gribojedov oma hariduse täiendamist, ühtlasi aga algas ta ka oma peateose — komöödia „Häda mõistuse pärast“ kirjapanekut, ta algas mõtte realiseerimist, mille algidud ulatuvad kaasaeglaste tunnistuse järgi tagasi juba 1812. aastasse. See töö kestab ka siis, kui Gribojedov 1822. aastal viiakse üle välisasjade sekretäriks Kaukaasia asevalitseja kindral Jermolovi juurde Tiflisi. Seal samal ajal asunud luuletajale Wilhelm Küchelbeckerile luges ta tihti ette komöödia vastvalminud osasid.

1823. a. Moskvasse puhkusele sõites võis Gribojedov kaasa võtta enam-vähem lõplikul kujul komöödia kaks esimest vaatust, kaks viimast vaatust kirjutas ta samal aastal maal olles.

Kuna Gribojedov juba ette arvas, et oma teravustega Moskva olude pihta sihitud komöödiat võimatu on Moskvas trükki või lavale juhtida, siis sõitis ta järgmisel aastal just selleks Peterburisse, et katsed teha seal. Kuid ka Peterburi lahendamate tingimuste suhtes hellitatud lootused osutusid petlikeks.

Trükist sai ilmuda ainult umbes pool komöödia tekstist, lavalepääsemisest ei olnud aga esialgu juttugi. Alles 1829. aastast peale võidi laval hakata esitama üksikuid stseene, kuna tervikuna tuli

teos esietendusele juba pärast autori surma, aastal 1831. Paar aastat pärast esietendust ilmus komöödia ka raamatuna, misjuures aga tekst oli puudulik ja tsensuuri poolt tugevasti moonutatud. Täielikul ja moonutamata kujul ilmus „Häda mõistuse pärast“ trükist alles 1862. aastal.

See kõik ei suutnud aga siiski takistada kirjandushuvilisi Gribojedovi teosega tutvumast. Gribojedov ise luges kirjanduslikkudes ringides oma komöödiat korduvalt ette ja selle kõrval levis „Häda mõistuse pärast“ kiiresti väga paljudes ära kirjades. Teose ümber tekkis lai poleemika konservatiivsete ning progressiivsete ringkondade vahel ja trükkis ilmumata ja laval esitamata komöödia autor lükkus oma alles käsikirjas oleva teosega vene kirjannikkude esimesse ritta.

Muuseas viis „Häda mõistuse pärast“ oma terava kriitikaga Moskva kõrgema seltskonna pihta Gribojedovi lähedatesse kokku puudetes dekabristidega. Dekabristid hindasid Gribojedovi seltskonnakriitika revolutsioneerivat tähendust väga kõrgelt ja püüdsid tõmmata kirjanikku enda ringi.

Aga kuigi Gribojedov käis dekabristidega läbi ja tundis sümpaatiat nende vaadete vastu, oli ta siiski kaugel sellest, et jagada dekabristide usku pöörde teostatavuse kohta. Ta oli algusest peale skeptiline niisuguse ülestõusu suhtes, mida tahab korraldada sadakond eluvõõrast lipnikku, kelle selja taga puuduvad rahvahulgad.

Sellest hoolimata peeti ka Gribojedovit dekabristide ülestõusukatses asjaosaliseks ning ta vangistati pärast 1825. a. õnnetuid detsembripäevi Kaukaasias, kus ta sel ajal parajasti viibis. Ülekuulamisel, mis leidis aset Peterburis, ei leidnud aga Gribojedovi osavõtt ülestõusust kinnitust ja ta vabastati.

Pärast seda jätkas Gribojedov oma teenistust Kaukaasias ja saavutas tänu mõningate ülesannete edukale täitmisele ja samuti ka tänu sugulussidemeile uue asevalitseja Paskevitsšiga kiiretõusu ametiredelil, mis tõi endaga kaasa ka tema ainelise olukorra radikaalse paranemise. 1828. a. määrati ta täisvoliliseks saadikuks Pärsiasse, aga vaevalt oli ta saanud asuda oma kohale Teheranis, kui 1829. a. algul määratsev hulk mullade juhtimisel, kes tõenäoliselt olid inspireeritud mõne Venemaa mõjuvõimu kasvamist kartva välisriigi poolt, tungis saatkonnale kallale ja mõrvas Gribojedovi koos saatkonna personaaliga.

Komöödiale „Häda mõistuse pärast“ järgnenud teostes püüdis Gribojedov kaasaegset, tõsielust võetud ainestikku käsitleda klassikalise tragöödia vormis. Seejuures ei suutnud ta aga paratamatut sisu ja vormi vastuolu ületada ja tulemused jäid sama keskpärasteks, nagu need olid ka ta katsetamiste puhul enne komöödiat „Häda mõistuse pärast“. Gribojedovi kirjanduslik suurus on täiusliku väljenduse leidnud ühesainsas teoses — komöödias „Häda mõistuse pärast“.

Komöödias „Häda mõistuse pärast“ kujutab Gribojedov temale kaasaegse Moskva kõrgema seltskonna elu ja selle elu tühisust. Kui kõige kõrgemaid, kõige ihaldatavamaid väärtusi hindab see seltskond rikkust ja edu riigiteenistuses, ilma et ta seejuures tähtsust omistaks sellele, kuidas see edu või rikkus on saavutatud — kas kelmusega, orjaliku lõimitamisega selle maailma suurte ja vägevate ees või mõnel muul kahtlasel teel. Au, arukus, haridus — kõik see võib puududa, kõigel sellel ei ole komöödia tegelaste seisukohalt mingit tähendust, peasi, kui ainult omatakse varandust ja kõrget positsiooni riigiteenistuses. Ja kui need viimased on olemas, siis kasutatakse neid selleks, et käia ballidel, mängida kaarte, hästi süüa ja juua, edvistada riiete ja pinnaliselt omandatud euroopalike kommetega.

Loomulikult ei saa niisuguses seltskonnas endale poolehoidu võita Tšatski, komöödia peategelane, ainus valge vares teiste hulgas, kes on küll tark, haritud, aus ja otsekohene, kuid ei oma varandust ega ole saavutanud edu riigiteenistuses. Ta arusaamad on risti vastupidised seltskonna omadele ja hoolimata oma arukusest paistab ta seetõttu sellele seltskonnale arulagedana. Ta tembeldatakse lõpuks koguni mõistusekaotanuks ning heidetakse enda keskelt välja.

Gribojedov riivas nii lähedalt oma komöödiaga Moskva tõsielule, et paljudele tema tegelastele võidi leida elavaid eeskujusid Moskva seltskonnas. See tegi Gribojedovi kriitika eriti eluliselt lõikavaks. Kuid muidugi ei seisa Gribojedovi teose peavoorus ainult kaasaegsete olude täpses kujutamises. Ta andis oma kujudele nii täiusliku kunstilise vormi, et need elavad veel kaua edasi ka pärast seda, kui eeskujud on juba ammu surnud.

Gribojedov kirjutas oma komöödia värssides, ta tarvitas niisugust vormi, mis paratamatult kaldub eemale viima elavast kõnekeelest. Kuid tegelikult näeme otse vastupidist. Oma ladusalt

voolavate värssidega sai Gribojedov üheks neist vene kirjanikest, kes panid aluse vene kirjakeele vabastamisele võõrmõjudest ja selle lähendamisele rahvakeelele.

Ta teened sel alal on seda suuremad, et ta väljendusviis on ikka väga vaimukas ja sisutihe. Paljud ta värsiread omavad oma kokkusurutud laadis vanasõnade kunstilist kaalu ning on sellistena kujunenud laiade hulkade igapäev tarvitatavaks põliseks käibevaraks.

Oma sisulise ja vormilise elulähedusega murdis Gribojedov vene klassikalise komöödia tardunud traditsioonid, ta pani aluse realistliku komöödia arengule. Tema mõju võime meie jälgida Gogoli „Revidendís“, kuid seda võime jälgida ka teistel aladel peale draama, seda võime jälgida Lermontovi proosas ja Puškini värssides.

„Häda mõistuse pärast“ on seni püsinud vene kirjanduse ühe kõige tähtsama alussambana, kuid nüüd, millal vene ja nõukogude kultuur on alanud suurt võidukäiku kogu maailmas, on ka sellel Gribojedovi komöödial kõik eeldused selleks olemas, et saavutada veelgi laiemat kõlapinda, võita juurde uut kuulsust.

Rbl. —.40

A

106840

i 48284282